

JEZIČNE VEDUTE GRADA OSIJEKA

Marinković, Marina

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2023, 35, 345 - 350**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:220324>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

JEZIČNE VEDUTE GRADA OSIJEKA

Ana Mikić Čolić, Mirjam Milas i Lorna Rajle:
Osječki gradski govor. Jezične dumine Osječana

Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2022.

Hrvatska je dijalektologija od samih istraživačkih početaka svoj pogled uprla prema tzv. ruralnim mjesnim govorima, naizgled jezično izoliranim idiomima među kojima je danas mnoštvo onih čiji opstanak zapravo počiva na nekoliko vremenskih govornika koji, unatoč dobnim i drugim predispozicijama, sve teže zadovoljavaju uvjete NORM¹ profila ispitanikā. U snažnu (i legitimnu) nastojanju da se zabilježi što starije jezično stanje, rezultati takovih istraživanja nerijetko predstavljaju rekonstrukciju govora predaka, a varijeteti u kojima je osjetan inodijalektalni upliv ostaju izvan fokusa razmatranja. Odjeci takve istraživačke klime i usmjerenosti ka dijalektologiji kao dijakronijskoj disciplini vidljivi su već letimičnim pregledom

starije (ali i tekuće) dijalektološke bibliografije: hrvatski urbani govori ostaju sve do konca prošloga stoljeća² posve izvan dometa znanstveno-

¹ Kratica NORM rabi se u tradicionalnim dijalektološkim istraživanjima za prototip idealnoga ispitanika. On je, kratko, »non-mobile, older, rural, male« (Chambers, J. K.; Trudgill, Peter. ²2004. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 29).

² Prikazat ćemo ovdje samo izbor tih ostvarenja. Pionirsku ulogu u obradi hrvatskih gradskih govora na neki način ima Magnerova studija iz 1966. o kajkavskoj podlozi zagrebačkoga govora. Od 60-ih godina prošloga stoljeća naovamo zagrebačka kajkavština kontinuirano gubi svoje prvotno opisane obrise pa naredna istraživanja (A. Šojat i dr.: *Zagrebački kaj*, 1998; M. Kapović: *Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru*, 2006; A. D. Hoyt: *Hrvatski jezik u Zagrebu: sociolingvistički pogled*, 2012. i dr.) snažno doprinose boljemu poznavanju brojnih slojeva složene zagrebačke jezične situacije. Početak novoga tisućljeća donio je diljem Hrvatske i nov zamah na polju urbane dijalektologije pa danas znamo mnogo više i o splitskome vernakularu (istraživanja D. Jutronić objedinjena u monografiji iz 2010. *Splitski govor: od vapura do trajekta*) i o riječkome urbanom izričaju (L. Badurina i M. Matešić: *Riječka jezična zbilja*, 2008.). Potonji je idiom dobro zastupljen i u dijakronijskim istraživanjima (I. Lukežić: *Današnji riječki govor(i)*, 2008.; S. Vranić: *Čakavština riječkoga prigrada u drugoj polovini 19. st. u odnosu na današnju*, 2002; *Riječki*

ga interesa. Unatoč znatnim pomacima u suvremenim sociolingvističkim dostignućima, opisivanje je tih idioma u hrvatskoj filološkoj praksi i dalje otežano i nezahvalno iz niza razloga, a među većima ističe se nedostatak obrazaca, teorijske platforme i metodoloških smjernica. Tomu nesumnjivo pogoduje i žilava strukturalistička tradicija koja svojim dihotomijama *langue – parole*, a posebno *dijakronija – sinkronija*, potihom podriva koncentriranost prema jezično heterogenim zajednicama. Pred znanstvenicima koji se stoga u takvu okružju late posla proučava-

govor u Strohalovim zapisima hrvatske riječke usmene književnosti 19. st., 2020; S. Zubčić: *Cakvizam u Rijeci (prilog dijakronijskoj dijalektologiji)*, 2014. i dr.), zahvaljujući dobro očuvanim starijim pisanim izvorima, što omogućuje pogled u vertikalnu os njegova entiteta.

Osječki gradski govor sve do prvih godina 21. stoljeća također nije imao svojih „zastupnika” na hrvatskoj lingvističkoj sceni. Međutim, nekako otprilike u isto vrijeme javila su se odjednom tri međusobno neovisna istraživanja: 2006. godine objavljena je knjiga T. Bindera o njemačkim posudenicama u govoru Osijeka, 2007. članak Mislava Benića o osječkoj akcentuaciji (skromno naslovljen, no velikoga značaja za poznavanje hrvatske akcentuacije uopće), a nekoliko godina kasnije rodila se ideja o potrebi opsežnijega istraživanja osječkoga jezičnog miljea. Začetnikom joj je bio pokojni prof. Branko Kuna, kojemu autorice ove monografije na više mjesta u knjizi iskazuju zasluženu počast i koji je u njima dobio dostojne nasljedovatelje u izučavanju slavon-
skih urbanih jezičnih tema.

nja kojega hrvatskoga gradskoga govora predstoji još uvijek dug proces kročenja neutabanim stazama pa monografija posvećena govoru jednog od četiriju najvećih hrvatskih gradova donosi, između ostalog, i osvježanje i prijeko potreban oslonac nadolazećim generacijama lingvista.

Knjigu *Osječki gradski govor. Jezične dumine Osječana* čini konglomerat dosadašnjih i novih spoznaja o govoru grada Osijeka. Objavljena je 2022. u izdanju osječkoga Filozofskoga fakulteta, a potpisuju ju autorice Ana Mikić Čolić, Mirjam Milas i Lorna Rajle. Ana Mikić Čolić izvanredna je profesorica na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost na istome fakultetu, Mirjam Milas kreativna je osječka umjetnica, a Lorna Rajle jezikoslovka usmjerena naglasnoj problematici osječkoga govora. Sve redom nedvojbeno zaljubljenice u Osijek, njegove ulice, trgove i njegovo biće, o čemu svjedoče i redci ove knjige, ali i sve ono (ne)izrečeno između redaka. Djelo je formalno sazdana od triju poglavlja (s pripadajućim potpoglavljima) koja su nastala kao rezultat triju samostalnih istraživanja autorica i koja su se sretno pronašla unutar istih korica. Ta okolnost, međutim, nipošto ne narušava koheziju djela. U sadržajnome smislu tema osječkoga idioma obrađena je u dva dijela: prvi je dio posvećen opisu dvama njegovim se-

gmentima, tvorbenim (ponajviše neologizacijskim) procesima te naglasnim karakteristikama, dok drugi dio pomoću leksikografske obrade odabranoga leksika zorno čini egzemplifikaciju navedenih obrađenih osobitosti.

Prvo se poglavlje, naslovljeno *Urbana dijalektologija*, otvara pregledom razvoja teorije i terminologije urbanoga smjera dijalektoloških istraživanja u anglosaksonskom svijetu, pri čemu se preispituje i neustavljeno nazivlje (*urbana, socijalna, moderna dijalektologija* i dr.) toga lingvističkog pravca. Poglavljem 1.4. počinje prikaz dosadašnjih dosjega jezičnih istraživanja hrvatskih urbanih prostora, a u nastavku pozornost se sužava na istraženost i temeljna svojstva dijalektne podloge slavonskih gradskih govora. S geolingvističke pozicije motrišta slavonski su mjesni govori (obaju dijalekata štokavskoga narječja, i staroštokavskoga slavonskoga i novoštokavskoga ijekavskoga) na dijalektnim kartama hrvatskoga jezika zastupljeni u daleko manjoj mjeri od drugih govora štokavskoga, pa i govora ostalih dvaju narječja. Takve okolnosti dovele su do neuobičajene i pomalo paradoksalne situacije u kojoj je govor metropole jedne hrvatske regije trenutno bolje istražen od govora okolnih ruralnih mjesnih govora. Slična sudbina prati i ostale slavonske gradske govore (Požega,

Slavonski Brod, Vinkovci, Virovitica) koji su 2014. godine inicijalno uključeni u projekt istraživanja neformalnoga imenovanja gradskih punktova (ulicâ, gradskih četvrti i sl.), a iz kojeg se istraživanje osječškoga govora na neki način emancipiralo u zaseban istraživački poduhvat čiji su rezultati predloženi u knjizi koju prikazujemo. Anketiranje 750 građana u slavonskim gradovima iz 2014. pokazalo je da i građa prikupljena u ostalim navedenim županijskim središtima skriva velik potencijal u različitim jezičnim istraživanjima, čemu svjedoče i podatci predstavljeni u tablicama na str. 22–26. Njima ujedno i završava prvo poglavlje kao svojevrsan uvod u istraživanje slavonskih urbanih tema, ali i kao diskretan poziv lingvistima da se upute u slavonske gradove jer posla ima još mnogo.

Opsegom najveći, središnji dio knjige (naslovljen kao *Osječški gradski govor*) formalno je podijeljen u dvije cjeline. U prvu cjelinu (2.1. *Neologizacijski procesi u osječškom gradskom govoru*) uvodi nas kraća šetnja kroz stoljetnu tradiciju osječškoga „jasno profiliranog gradskoga govora” (str. 31) čiji začetci leže u esekerskom govoru, nedomicilnome njemačkom dijalektu koji je u grad uvezen govorom austrijskog činovništva i naknadno modificiran mađarskim i hrvatskim primjesama. On sredinom prošloga stoljeća ne-

staje iz poznatih političkih razloga, a njegovo mjesto s vremenom polako zauzima moderan osječki gradski govor s jasno ocrtanim značajkama.

Prva se cjelina drugoga poglavlja nadalje cijepa na opis dvaju tipova tvorbi osječkih neologizama, a na samome kraju ispituje se i utjecaj stranih jezika na rječotvorne procese. Oba se opisa naslanjaju na prethodna rječotvorna istraživanja A. Mikić Čolić, s čvrsto postavljenim teorijskim podlogama, dopunjena u ovom slučaju autentičnim osječkim potvrdama. Prvi tip tvorbe neologizama odnosi se na formalnu tvorbu riječi temeljenu, očekivano, na sufiksaciji, pri čemu se kao tipičan lokalni sufiks (vidljiv pogotovo u (pre)imenovanju prostora) izdvaja sufiks *-ika*: *Štrosika* (Ulica J. J. Strossmayera), *Donjika* i *Gornjika* (Donji i Gornji grad) i sl. Drugi tip nastanka novotvorenica koji je istražen i potvrđen među osječkim govornicima zanimljiv je, između ostalog, i kognitivnoj lingvistici. Riječ je o semantičkoj promjeni čije se posljedice ogledaju u stvaranju polisemije, odnosno o pridruživanju novih sadržaja već postojećim izrazima. Povezivanje izraza i sadržaja pritom svakako nije slučajno već je vođeno vrlo plodnim kognitivnim mehanizmima metafore i metonimije. Tako i ne čudi što je visok postotak ispitanika detektirao semantičke pomake u ponuđenim riječima (poput, pri-

mjerice, uporabe riječi *griva* ili *slama* za značenje 'kosa'; *jablan*, *žirafa*, *neboder*, *lojtra* za značenje 'visoka osoba' i dr.) te, s druge strane, ovjerio čitave sinonimske nizove za određen sadržaj. Istraživanje semantičkih promjena u osječkom govoru obuhvatilo je 100 ispitanika („stanovnici koji žive od rođenja u Osijeku”, str. 38) koji su prema kriteriju uzrasta diferencirani u dvije dobne skupine, što jamči reprezentativan uzorak. Pola ispitanika pripadalo je skupini stanovnika u dobi od 15 do 25 godina, a pola u dobi od 45 do 55 godina. Iste starosne skupine sudjele su i u ispitivanju izvanjskih utjecaja na leksik Osječana. Dijagram prikazan na 55. stranici pokazuje da je u trenutku ispitivanja (proljeće 2018.) udio anglizama u odabranim značenjskim poljima iznosio visokih 23 % (udio domaćih riječi 67 %), dok je udio germanizama i hungarizama bio osjetno manji. Pritom valja istaknuti da se udio inojezičnih elemenata ne razlikuje mnogo među dvjema dobnim skupinama, a najviše odstupanja zabilježeno je zbog izvanjezičnih razloga u leksičko-semantičkome gnijezdu odjeće i obuće. Zaključno se prva cjelina drugoga poglavlja osvrće na sve čimbenike koji djeluju na govor grada, a u četverokutu međutjecaja (shematski prikaz na str. 64) našli su se tako gradski govor, standardni jezik, dijalekt i strani jezici.

Sljedeća cjelina drugoga poglavlja posvećena je osječkoj naglasnoj slici koja počiva na novoštokavskom četveronaglasnom sustavu i za koju bi se zbog toga inicijalno lako moglo pretpostaviti da je vrlo bliska naglasnomu sustavu hrvatskoga standardnog jezika. Istraživanje uzusa pokazalo je, međutim, ponešto drugačije tendencije. Ono je provedeno za potrebe izrade doktorske disertacije Lorne Rajle, obranjene u ožujku 2021., što se izrijekom i navodi u bibliografskim napomenama na kraju knjige. Akustička analiza govora provedena je na uzorku od 90 ispitanika, s temeljnom intencijom ispitivanja odstupanja od ortoepije hrvatskoga standarda, odnosno s ciljem rasvjetljavanja nekoliko naglasnih varijabli: naglasak posuđenica u osječkom govoru, prenošenje naglaska na prednaglasnicu, naglasak genitiva množine, status zanaglasnih dužina. Rezultati su, očekivano, pokazali naglasna kolebanja u svim analiziranim točkama, i to više u mlađih ispitanika, što se objašnjava utjecajem društveno prestižnijega zagrebačkog idioma kojemu su od najranije dobi izloženi putem različitih medija. Osječki se govor tako naglasnim svojstvima približava tipu idioma koji je u teži da se istakne razlika prema ortoepskoj normi u literaturi različito imenovan (*uporabna norma*, *neutralni tip standardnog jezika*, *prihvaćeni*

izgovor). I premda opisane naglasne promjene nemaju statističku važnost, već i samo njihovo prisustvo indikator je najvjerojatnijih smjerova naglasnoga razvoja. Prozodijski dio drugoga poglavlja opremljen je i jednim tehničkim novitetom: odabrane su naglasne inačice autentičnih govornika potvrđene i zvučnim zapisima koje čitatelji mogu poslušati pomoću QR kodova smještenima na marginama stranica.

Konačno, treće je poglavlje ovoga djela koncipirano u formi rječnika s 956 natuknica, a u nj nas uvodi kraće objašnjenje metodologije prikupljanja korpusa te izbora leksikografskih postupaka. Premda glavni na građe pripada osječkomu žargonu i tematski je usko vezana uz osječku sredinu, određen broj potvrda (zaustavimo se samo na slovu B: **banána** ‘problem, nezavidna situacija’, **bīc** ‘bicikl’, **būrāz** ‘brat, prijatelj’, itd.) zajednički je širemu hrvatskom korpusu žargonizama. Leksikografski članci jednostavne su strukture pa se uz akcentuiranu natuknicu donosi njeno značenje, a u nastavku nerijetko čitavi sinonimni nizovi, što zorno oslikava kreativnost neformalne gradske komunikacije. Deset je natuknica obrojčano. Riječ je o pojmovima koji zrcale lokalne toponime i reminiscencije vezane uz njih, a koji korespondiraju s pričicama uvrštenima na korica ma knjige. Ne smijemo zaboraviti

spomenuti da su slične crtice utkane i u tkivo znanstvenoga teksta pa nas tako, primjerice, u odjeljku posvećenu naglasku genitiva množine najednom iznenadi štiklec o Rondelu velikana, gradskome trgu s bista-ma četiriju znamenitih Osječana. Cijela je knjiga, uz to, maštovito ilustrirana vještom crtačkom rukom Monike Markić. Tajna valovitih linija otkrivena je na koncu u pogovoru knjige: one simboliziraju meandre Drave, „razvučen” izgovor Osječana, kognitivne vijuge koje neumorno rade na stvaranju novih riječi i još štošta. Takvim inkluzivnim pristupom knjiga se otvara i nelingvistima koji u svakom njenom poglavlju kroz poznate *dumine* mogu pronaći odsječak s kojim se mogu identificirati, u nekom trenutku prošlosti ili u sadašnjoj dinamici grada.

Ovo je djelo u hrvatskome jezikoslovlju prekretnica po mnogočemu. U hrvatskim sociolingvističkim razmjerima postat će zasigurno parametrom jezičnih istraživanja urbanih cjelina, a u lokalnim razmjerima

štivo pristupačno svima koji prema gradu na Dravi gaje posebnu privrženost. Prekretničkoj crti svakako doprinosi i činjenica da je u hrvatskoj dijalektologiji prvi put opisano urbano ruho slavonskoga jezičnog izričaja. U zadnjih dvadesetak godina stječe se dojam da urbane jezične teme poprimaju popularan karakter (naravno, ovo je subjektivan dojam autorice ovoga prikaza) i da autorima zbog ovladavanja složenom metodologijom osiguravaju visoki ugled u lingvističkoj sredini. Kao što je i istaknuto na početku ovoga teksta, prije pedesetak godina tu su beneficiju imali opisivači relativno homogenih ruralnih mjesnih govora. Jedan od razloga tomu leži i u sindromu nepoznatoga terena koji uvijek u istraživačima izaziva pomiješane osjećaje neizvjesnosti i nelagode. Autorice prikazane monografije prevladale su te prepreke i stoga im čestitamo na vrijednome djelu i na tome što su se uspješno prihvatile izazovne teme, preuzevši tako ulogu predšasnika, onih koji krče put nasljednicima.

Marina Marinković